

СЕРДЮК ЛЮДМИЛА ЗАХАРІВНА

доктор психологічних наук, професор, завідувач лабораторії психології особистості імені П.Р. Чамати Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ

ДУБЧАК ГАЛИНА МИХАЙЛІВНА

доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри психології Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», м. Київ

ЦІННІСНО-ОРІЄНТАЦІЙНА ЄДНІСТЬ ЯК ФАКТОР ПСИХОЛОГІЧНОЇ СУМІСНОСТІ ПОДРУЖЖЯ

У статті представлено результати емпіричного дослідження структури та динамічних особливостей ціннісно-орієнтаційних позицій шлюбних партнерів. Розкрито зв'язок ціннісних орієнтацій подружжя та їх психологічної сумісності. Встановлено, що схожість ціннісних орієнтацій та настанов шлюбних партнерів є важливим фактором подружньої сумісності та стабільності шлюбу.

Ключові слова: *подружжя сумісність, сімейні настанови, шлюбні партнери, ціннісні орієнтації, ціннісно-орієнтаційна єдність.*

Постановка проблеми. При вивченні проблем оптимізації і стабілізації проблем міжособистісної взаємодії в молодих сім'ях неможливо уникнути розгляду феномену психологічної сумісності подружжя, яка часто сприймається як джерело і результат складної взаємодії особистісних якостей і загальносімейних психологічних механізмів [1, 3, 5, 6, 8 та ін.].

Сумісність шлюбних партнерів викликає особливий інтерес в аспекті динаміки та факторів, що її визначають. Дослідження психологічних аспектів динаміки подружньої сумісності має певні особливості. Насамперед, – це велика кількість факторів, що обумовлюють особливості подружньої інтеграції. Вивчення цієї проблеми може мати спрямування як на виявлення окремих особистісних позицій шлюбних партнерів, так і на динаміку їх взаємодії в цілому. В силу взаємообумовленості і динамічності подружніх взаємин, особливий інтерес становить дослідження особистісних чинників подружньої сумісності.

У психологічних роботах досить обережно підходять до визначення поняття “сумісність”. Зокрема, М.М.Обозов, який значну увагу в своїх дослідженнях приділив вивченню проблем сумісності, визначає її як результат і умову ефективного розв'язання завдань [8], розглядаючи “сумісність” як один із компонентів групової згуртованості.

Важливим фактором психологічної сумісності можуть бути особливості самореалізації подружжя особистості як процесу підтвердження образів “Я” через оціночну поведінку шлюбного партнера, що суттєво залежить від того, що для особистості є визначальним – образи свого “Я” чи намір самореалізуватися через оцінювальну поведінку партнера. Найбільш повно і благополучно самореалізація відбувається в тому випадку, коли в цій системі існує певний баланс[4].

Мета дослідження – розкрити структуру ціннісно-орієнтаційних позицій шлюбних партнерів, їх динаміки та встановити зв'язок зі зміною особистісних рис та розвитком подружньої сумісності.

Об'єктом дослідження: фактори психологічної сумісності в шлюбі.

Предметом дослідження: ціннісно-орієнтаційна єдність як фактор сумісності.

Вихідні передумови. Проаналізувавши роботи вітчизняних і зарубіжних авторів, М.М. Обозов та А.М. Обозова виділили три підходи до вивчення психологічної сумісності: структурний, функціональний та адаптативний [8].

У руслі *структурного підходу* сумісність розглядається як оптимальне поєднання характеристик партнерів (подібність чи відмінність), тобто мається на увазі, що сумісні партнери утворюють стійку, адаптативну і в певному розумінні ефективну структуру. При *функціональному підході* в дослідженні сумісності подружжя пара розглядається як цілеспрямоване утворення, метою існування якого є реалізація певних функцій. Партнери при такому підході розглядаються як носії деяких функцій та соціальних ролей. Сумісність в цьому випадку виступає як узгодженість в соціально-рольових очікуваннях партнерів. *Адаптативний підхід* набув найбільшого поширення в клініці та психологічній практиці. Цей підхід орієнтований на вивчення не самої сумісності, а її результатів: позитивних міжособистісних стосунків, ефективного спілкування, які, як підкреслюють дослідники, до певної міри здатні змінюватись, тобто піддаються корекції.

Отже, якщо на першому етапі становлення теорії сумісності передбачалась початкова незмінність індивідуальних характеристик партнерів, що вносило в поняття “сумісність” деякий зміст фатальності, то вже прихильниками адаптативного підходу не тільки визнається змінність партнерів, тобто адаптація один до одного, але й зосереджується значна увага на пошукові і діагностиці оптимальних характеристик взаємодії та знаходження шляхів їх вдосконалення.

Таким чином, очевидно, що особистісні характеристики шлюбних партнерів, структура і функції сім'ї можуть змінюватись на різних етапах її життєдіяльності.

Світогляд особистості, система її життєвих планів, ціннісних орієнтацій визначають ставлення до діяльності, до інших людей, до суспільства і до себе [3, 8]. Ціннісні орієнтації є тими центральними компонентами особистості навколо яких формуються і одночасно в них же проявляються ставлення людини до світу, відбувається самоствердження, саморозкриття суті людини як суспільної істоти.

Вагомість впливу ціннісних орієнтацій партнерів важко переоцінити, проте це не єдиний мотиваційний фактор, що визначає їхню поведінку і діяльність у шлюбі. Аналіз досліджень, проведених у цьому напрямі, показує, що для ефективного виконання майбутніх шлюбних ролей необхідна наявність принаймні трьох аспектів: системи позитивних настанов, спрямованих на створення міцної, щасливої сім'ї і відповідальне виконання сімейних функцій (регулятивної, репродуктивної, виховної тощо); вмінь та навиків по організації і раціональному веденню домашнього господарства, догляду за дітьми, організації відпочинку, вирішенню конфліктних ситуацій тощо; системи знань про роль сім'ї та особливості її функціонування, правові норми, що регулюють шлюбно-сімейні стосунки [2, 4, 5 та ін.].

Стабілізації подружньої взаємодії значною мірою сприяє схожість у партнерів шлюбно-сімейних настанов. Звичайно, однозначної відповідності між поглядами і поведінкою немає, проте, як людина буде поводитися в конкретній ситуації великою мірою визначається її ставленням до цього.

Отже, ціннісні орієнтації, настанови, моральні норми, уявлення про шлюб та сім'ю визначають функціонально-рольові очікування партнерів, узгодженість яких сприяє успішній взаємодії, оскільки повнота та благополучність сімейного життя багато в чому залежить від того, наскільки шлюбні партнери можуть забезпечити виконання всіх сімейних функцій.

Виклад методики і результатів досліджень.

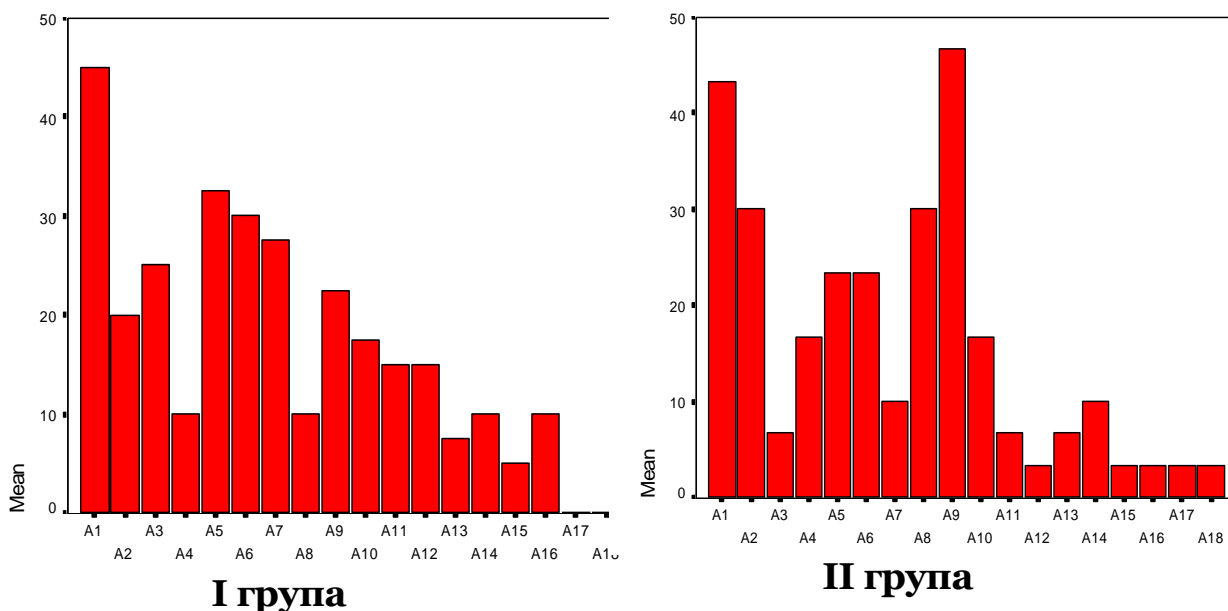
Вважаючи конструктивні подружні конфлікти та суперечності фактором впливу на перебудову особистості, було зроблено припущення, що переживаючи критичний період у розвитку подружніх взаємин, у шлюбних партнерів відбувається зміни в структурі ціннісних орієнтацій.

Для перевірки цього припущення вся вибірка подружніх пар була розділена на дві групи: пари, з подружнім стажем до п'яти років і пари, з тривалістю шлюбу від п'яти до десяти років.

У ході розв'язання поставлених завдань використовувались такі *методики дослідження*: "Ціннісні орієнтації" М.Рокіча; вивчення сімейних настанов Ю.Є.Альшиної, Л.Я.Гозмана, К.М.Дубовської. Статистична обробка даних здійснювалася за допомогою кореляційного аналізу, методу порівняння вибірових середніх, використовуючи t-критерій Стьюдента, описової статистики та ін.

Вибірку досліджуваних склали 70 стабільними подружніх пар, які перебувають у першому шлюбі, із стажем подружнього життя до 10-ти років, без виражених суперечностей та конфліктів у взаєминах.

Підраховувалась частота вибору кожної цінності та її процентне відношення до загальної кількості досліджуваних. При цьому цінності, які досліджувані поставили на перші місця, вважалися найбільш значимими. Результати дослідження представлені на рис.1.

Примітка: A1-активне діяльне життя, A2-життєва мудрість, A3-здоров'я, A4-цікава робота, A5-красота природи і мистецтва, A6- кохання, A7-матеріально забезпечене життя, A8-друзі, A9-суспільне визнання, A10-пізнання, A11-продук-тивне життя, A12-розвиток, A13-розваги, A14-свобода, A15-щасливе сімейне життя, A16-щастя інших, A17-творчість, A18-впевненість у собі.

Рис.1. Частотний розподіл найбільш виражених термінальних цінностей

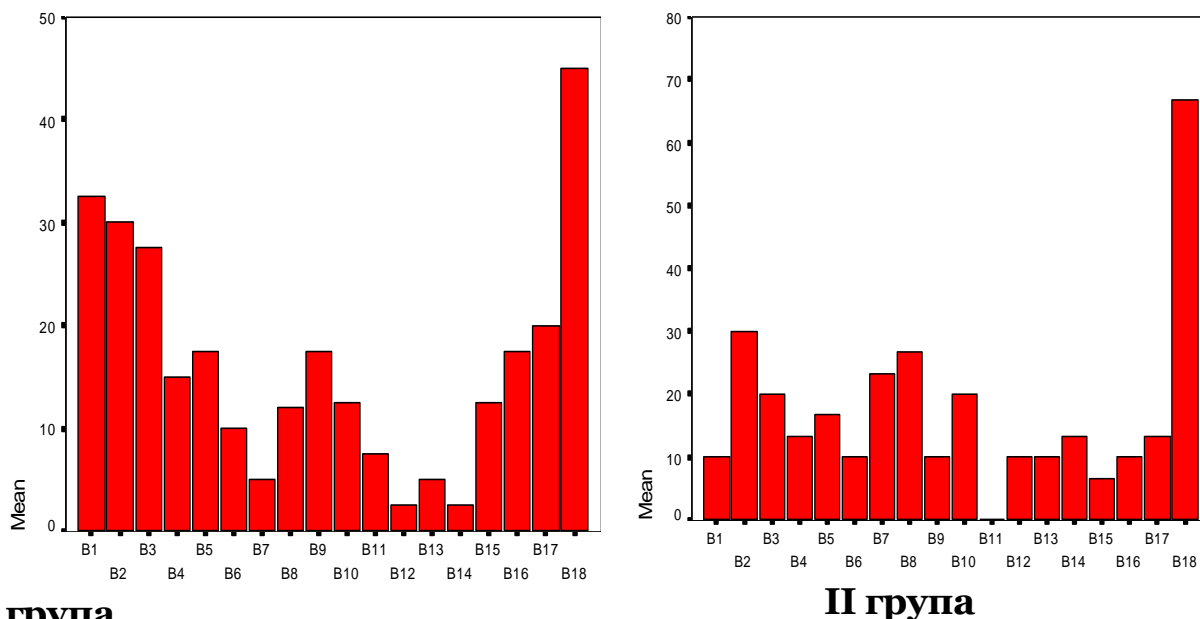
Розподіл по частоті вибору термінальних цінностей як найбільш значимих показує, що першою групою подружніх пар частіше всього вибиралися такі цінності, як активне діяльне життя, краса природи і мистецтва, матеріально забезпечене життя, суспільне визнання, любов, здоров'я, щасливе сімейне життя, життєва мудрість, розвиток. Цінностями, які шлюбні партнери поставили на останні місця, виявилися розваги, творчість, впевненість у собі. Такі цінності як щастя інших, наявність хороших і вірних друзів знайшли своє рангове відображення в так званій "золотій середині".

Досліджувані другої групи в першу чергу вибирали цінності суспільне визнання, матеріально забезпечене життя, наявність хороших і вірних друзів, життєва мудрість, здоров'я, свобода, любов, щасливе сімейне життя. До найменш значимих цінностей були віднесені розваги, щастя інших, впевненість у собі, творчість. У числі малозначимих виявилися цікава робота, краса природи та мистецтва.

Таким чином, проведений якісний аналіз ієрархії термінальних цінностей, показує, що радикальної трансформації структури ціннісних орієнтацій в залежності від стажу шлюбу не відбувається. Проте змінність значимості тих чи інших цінностей для людини на різних етапах шлюбу є цілком очевидною.

Аналіз інструментальних цінностей, результати дослідження представлені на рис.2, показує, що для першої групи найбільш важливими цінностями виявилися чуйність, акуратність, вихованість, високі запити, тверда воля, життєрадісність, раціоналізм. До найменш значимих були віднесені цінності сміливість у відстоюванні своєї думки, терпимість, самоконтроль. У середину ціннісної ієрархії потрапили нетерпимість до недоліків у себе та інших, відповідальність, ефективність у справах, широта поглядів, чесність.

Другою групою подружніх пар на перші позиції віднесені цінності чуйність, освіченість, високі запити, самоконтроль, життєрадісність, відповідальність, терпимість. На останні місця більшість людей віднесли цінності сміливість у відстоюванні своєї думки, поглядів, тверда воля.

I група

II група

Примітка: B1-акуратність, B2-вихованість, B3-високі запити, B4-життєрадісність, B5-дисциплінованість, B6-незалежність, B7-непримиримість, B8-освіченість, B9-відповідальність, B10-раціоналізм, B11-самоконтроль, B12-сміливість у відстоюванні своєї думки, B13-тверда воля, B14-терпимість, B15-широта поглядів, B16-чесність, B17- ефективність в справах, B18-чуйність.

Рис.2. Частотний розподіл найбільш виражених інструментальних цінностей

Для інструментальних цінностей зміни ієрархічної структури більш очевидні. Легко помітити, що такі цінності як самоконтроль, терпимість перемістились із розряду малозначимих до більш

важливих, а нетерпимість до недоліків у себе та інших зміщується із середини на останні позиції.

Достовірність отриманих відмінностей по групах цінностей в залежності від стажу шлюбу визначалась за допомогою t-критерію Стьюдента. Отримані дані свідчать про те, що в другій групі, порівняно з першою, зростає значимість цінності суспільне визнання та знизилась актуальність цінностей матеріально забезпечене життя, розвиток, щастя інших. Структура інструментальних цінностей молодих шлюбних партнерів та більш досвідчених також радикально не відрізняється. Для партнерів другої групи характерна більш висока значимість таких цінностей як чуйність, терпимість, раціоналізм. Знизилось значення цінності широта поглядів.

У результаті проведеного кореляційного аналізу виявлено деякі відмінності у взаємозв'язках цінностей партнерів, які знаходяться на різних етапах шлюбу.

Зупинимося на аналізі взаємозв'язків цінностей, найбільш важливих для розвитку особистості сім'янина.

У партнерів першої групи існує позитивний кореляційний зв'язок цінностей активне діяльне життя і розвиток ($r=0,39$, $p<0,01$), наявність хороших і вірних друзів і розвиток ($r=0,35$, $p<0,01$), пізнання і продуктивне життя ($r=0,33$, $p<0,01$), розвиток і розваги ($r=0,40$, $p<0,01$). Протилежним зв'язком пов'язані цінності наявність хороших і вірних друзів і продуктивне життя ($r=-0,34$, $p<0,01$), наявність хороших і вірних друзів і свобода ($r=-0,34$, $p<0,01$), матеріально забезпечене життя і цікава робота ($r=-0,29$, $p<0,01$) і т.д.

У другій групі подружніх пар існує позитивний зв'язок цінностей активне діяльне життя і щасливе сімейне життя ($r=0,25$, $p<0,05$), активне діяльне життя і творчість ($r=0,26$, $p<0,05$), життєва мудрість і щасливе сімейне життя ($r=0,35$, $p<0,01$), щасливе сімейне життя і здоров'я ($r=0,32$, $p<0,01$). Негативно пов'язані цінності щасливе сімейне життя та суспільне визнання ($r=-0,44$, $p<0,01$).

У першій групі існує позитивна взаємозалежність таких інструментальних цінностей як акуратність і вихованість ($r=0,23$, $p<0,05$), незалежність і непримиримість до недоліків ($r=0,38$, $p<0,01$), самоконтроль і сміливість у відстоюванні своєї думки ($r=0,49$, $p<0,01$) тощо. Обернений зв'язок виявлено між цінностями чуйність і раціоналізм ($r=-0,38$, $p<0,01$), вихованість і тверда воля ($r=-0,38$, $p<0,01$).

Деякі інші зв'язки виявлено між інструментальними цінностями другої групи. Позитивно корелюють цінності життєрадісність та широта поглядів ($r=0,35$, $p<0,01$), освіченість і нетерпимість до недоліків ($r=0,47$, $p<0,01$), раціоналізм і самоконтроль ($r=0,49$, $p<0,01$). Негативним зв'язком пов'язані цінності терпимість і незалежність ($r=-0,47$, $p<0,01$), життєрадісність і раціоналізм ($r=-0,41$, $p<0,01$).

Із наведеного короткого аналізу кореляційних взаємозв'язків ціннісних орієнтацій шлюбних партнерів, які належать до різних за стажем подружнього життя груп, можна зауважити, що основні взаємообумовлені набори цінностей змінюються.

Таке поєднання цінностей показує, що особистісний розвиток як постійне самовдосконалення при наявному дефіциті впевненості в собі, має суттєвий вплив на розвиток подружньої гармонії, збереження психічної рівноваги.

Досліджуючи сімейні настанови шлюбних партнерів виділених груп також не виявлено значимих відмінностей між настановами чоловіка та дружини. У таблиці 1. наведено середні значення показників партнерів та результати порівняння даних двох вибірок за допомогою t-критерію Стьюдента.

Таблиця 1

**Порівняння середніх значень настанов партнерів
I та II групи**

Настанови	$\bar{X}$	$\bar{X}$	S_{x1}	S_{x2}	T	α
Ставлення до людей	0,37	0,50	0,64	0,58	-0,87	0,38
Альтернатива між почуттям обов'язку і задоволенням	-0,16	-0,24	0,41	0,41	0,83	0,41
Ставлення до дітей	0,82	0,85	0,56	0,52	-0,26	0,79
Орієнтація на спільну діяльність	0,64	0,76	0,69	0,51	-0,82	0,42
Ставлення до розлучення	0,16	-0,07	0,47	0,48	1,90	0,06
Ставлення до кохання романтичного типу	2,24	2,12	0,67	0,72	0,70	0,48
Значення сексуальної сфери в сімейному житті	-0,21	-0,06	0,47	0,44	-1,29	0,10
Ставлення до заборони сексуальної теми	1,71	1,72	0,64	0,59	-0,04	0,96
Ставлення до патріархального чи егалітарного устрою сім'ї	-1,25	-1,43	0,64	0,51	1,21	0,23
Ставлення до грошей	0,11	-0,03	0,46	0,45	0,71	0,47

Наведені дані свідчать про те, що із стажем подружнього життя відбуваються зміни в ставленні до розлучення, яке стає більш лояльним.

Крім того, слід відмітити, що настанови чоловіка і дружини в кожній конкретній парі значимо взаємопов'язані, причому величина взаємозв'язку не залежить від стажу.

Отже, ціннісні орієнтації та настанови, які визначаються як специфічні стани суб'єкта, його готовності до здійснення певної

діяльності з метою задоволення своєї потреби, є важливим фактором забезпечення взаєморозуміння та адекватної міжособистісної взаємодії в шлюбі. Ціннісні орієнтації та настанови є стійкими ставленнями особистості до матеріальних і духовних цінностей і виконують функцію внутрішнього регулювання поведінки в шлюбі.

Як підсумок дослідження, можна зробити такі **висновки**:

1. В різні періоди шлюбу ціннісні орієнтації шлюбних партнерів характеризуються певними відмінностями, які здебільшого стосуються зміни значимості тих чи інших цінностей в житті людини. Корінної перебудови структури ціннісних орієнтацій протягом досліджуваного періоду часу не відбувається.

2. Якісний аналіз цінностей партнерів різних груп показав, що в молодих парах переважає поєднання цінностей чуттєвого та сімейно-побутового спрямування; в другій групі подружніх пар цінності мають спрямування на досягнення соціальної стабільності та визнання і носять більш егоцентричний характер.

3. Із стажем подружнього життя схожість ціннісних орієнтацій партнерів суттєво не змінюється.

4. Вивчення сімейних настанов показало, що для подружніх пар із стабільними взаємостосунками характерна висока схожість сімейних настанов.

5. Насстанови шлюбних партнерів із стажем подружнього життя суттєво не змінюються. Найбільш вираженими настановами у обох шлюбних партнерів є орієнтація на кохання романтичного типу, на егалітарний устрій сім'ї та спільну діяльність.

Перспектива подальших досліджень полягає в поглибленому вивченні факторів психологічної сумісності шлюбних партнерів та розробці ефективних психологічних її сприянню.

Список використаної літератури:

1. Варга А.Я., Будинайте Л.Г. Теоретические основы системной семейной психотерапии. Журнал практической психологии и психоанализа. 2005. № 4. С. 3-36.
2. Волкова А.Н., Трапезникова Т.М. Методические приемы диагностики супружеских отношений. Психология семьи : хрестоматия. Самара, 2002. С. 734-745.
3. Герасимов Е.М. Возможность прогнозирования супружеских конфликтов по результатам современных исследований в отечественной психологии. Молодой ученый. 2009. № 2. С.226-230.
4. Коростылева Л. А. Психология самореализации личности: брачно-семейные отношения. Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петербургского университета, 2000. 292 с.
5. Лукьянченко Н.В. Семейная идентичность супругов на этапе перехода от молодой семьи к зрелой. Сибирский педагогический журнал. 2010. № 10. С. 283-294.

6. Морозова О.В. Соціально-психологічна підтримка благополуччя подружжя у шлюбі. Науковий вісник Херсонського державного університету. Вип. 6. Т. 2. Херсон : Гельветика, 2017. С. 169-174. (Серія «Психологічні науки»).
7. Обозов Н.Н., Обозова А.Н. Три подхода к исследованию психологической совместимости. Вопросы психологии, 1981. №6. С.98-101.
8. Сычев О.А. Супружеская атрибуция как фактор удовлетворенности отношениями в парах с различным стажем семейной жизни. Сибирский психологический журнал. 2016. Вып. 59. С.172-187.

References:

1. Varga A.Ja., Budinajte L.G. Teoreticheskie osnovy sistemnoj semejnoj psihoterapii. Zhurnal prakticheskoj psihologii i psihoanaliza. 2005. № 4. S. 3-36.
2. Volkova A.N., Trapeznikova T.M. Metodicheskie priemy diagnostiki supruzheskih otnoshenij. Psihologija sem'i : hrestomatija. Samara, 2002. S. 734-745.
3. Gerasimov E.M. Vozmozhnost' prognozirovaniya supruzheskih konfliktov po rezul'tatam sovremennyh issledovanij v otechestvennoj psihologii. Molodoj uchenyj. 2009. № 2. S.226-230.
4. Korostyleva L. A. Psihologija samorealizacii lichnosti: brachno-semejnye otnoshenija. Sankt-Peterburg: Izd-vo Sankt-Peterburgskogo universiteta, 2000. 292 s.
5. Luk'janchenko N.V. Semejnaja identichnost' suprugov na jetape perehoda ot molodoj sem'i k zreloj. Sibirskij pedagogicheskij zhurnal. 2010. № 10. S. 283-294.
6. Morozova O.V. Social'no-psihologichna pidtrimka blagopoluchchja podruzhhja u shljubi. Naukovij visnik Hersons'kogo derzhavnogo universitetu. Vip. 6. T. 2. Herson : Gel'vetika, 2017. S. 169-174. (Serija «Psihologichni nauki»).
7. Obozov N.N., Obozova A.N. Tri podhoda k issledovaniju psihologicheskoy sovmestimosti. Voprosy psihologii, 1981. №6. S.98-101.
8. Sychev O.A. Supruzheskaja atribucija kak faktor udovletvorennosti otnoshenijami v parah s razlichnym stazhem semejnoy zhizni. Sibirskij psihologicheskij zhurnal. 2016. Vyp. 59. S.172-187

Сердюк Л.З., Дубчак Г.М.

Ценностно-ориентационное единство как фактор психологической совместимости супругов

В статье представлены результаты эмпирического исследования структуры и динамических особенностей ценностно-ориентационных позиций брачных партнеров. Раскрыта связь ценностных ориентаций супругов и их психологической совместимости. Установлено, что сходство ценностных ориентаций и установок брачных партнеров является важным фактором супружеской совместимости и стабильности брака.

Ключевые слова: *супружеская совместимость, семейные установки, брачные партнеры, ценностные ориентации, ценностно-ориентационное единство.*

Serdiuk L., Dubchak G.

The unity of value orientations as a factor of spouses' psychological compatibility

The article presents the empirical study on the structure and dynamic features of marital partners' value positions. Relations between spouses' value orientations and their psychological compatibility are revealed. The article determines that the similarity of spouses' values and attitudes is an important factor of marital compatibility and marriage stability.

The study used Rokeach Value Survey and the methods of family guidelines proposed by Yu.E.Alyoshina, L.Ya.Gozman, and K.Dubovskaya. The sample consisted of 70 stable married couples who were in their first marriage, with a married life of up to 10 years, without noticed conflicts in their relations.

The performed study shows that marital partners' values are characterized by certain differences in different periods of marriage, which is mostly related to changes in importance of certain values during life. The performed qualitative analysis of the values of the examined partners belonging to different groups showed that the combination of emotional and family values prevails at young couples; with the increase of marriage duration, the values aimed at achieving of social stability and recognition become more important and spouses become more self-centred.

The performed study also shows that spouses in stable couples are characterized by high similarity of their values and family attitudes. The most pronounced attitudes of such spouses are their orientation on romantic love, egalitarian structure of their family and joint activity.

Key words: *marital compatibility, family relationships, spouses, value orientations, value-orientation unity*